

Femmes Fatales? Vrouwen in het Israëliische leger

Masterproef voorgelegd met het oog op het behalen
van de graad van Master na Master Internationale
Betrekkingen en Diplomatie

Promotor: prof. Dr. Ludo Abicht

Eline Nijs

Juni 2013

Academiejaar 2012-2013

Inhoudstafel

Dankwoord	p. 3
Inleiding	p. 4
Een duik in het debat	p. 6
Het verleden: de plattegrond als eerste wegwijzer in het labrynt	p. 8
Het corpus: verscheidenheid in de eenheden, variëteit in verschillen	p. 12
Verklaringen van de rechten van de vrouw en de burger: Feministische theorieën	p. 12
Oorlog en vrede tussen theorie en praktijk: Theoretische concepten	p. 15
Zij die in oorlog zijn met anderen, zijn niet in vrede met zichzelf: de identiteitsconstructies	p. 20
Je bent niet als burger geboren, je wordt burger: de band tussen leger en maatschappij	p. 26
Conclusie	p. 33
Literatuur en bronnen	p.37

Femmes Fatales? Vrouwen in het Israëlische leger.

When we too are armed and trained, we can convince men that we have hands, feet, and a heart like yours; and although we may be delicate and soft, some men who are delicate are also strong; and others, coarse and harsh, are cowards. Women have not yet realized this, for if they should decide to do so, they would be able to fight you until death; and to prove that I speak the truth, amongst so many women, I will be the first to act, setting an example for them to follow.¹

Veronica Franco, Venetiaanse courtesane, 16e eeuw.

Voorwoord

Allereerst zou ik de gelegenheid te baat willen nemen om mijn promotor professor Ludo Abicht te bedanken. Zijn opmerkingen, tips en de reis naar Israël met het vak Midden-Oosten hebben me zeker voortgeholpen en geïnspireerd. Hij vroeg me om tevens een voorafgaande geschiedenis te verwerken in dit artikel. Met een vooropleiding als historica kwam ik op deze wijze weer even op vertrouwde bodem.

Verder ben ik zowel dankbaarheid verschuldigd aan de goede buur als aan de verre vriend. Luitenant-generaal Guido Andries heb ik mogen interviewen en hij heeft me ook in contact gebracht met Kapitein-commandant Coralie Coopman. Shai de Ridder, de verre vriend in Israël, heeft op zijn beurt een vriendin van hem opgespoord die bezig was met haar legerdienst.

Tenslotte wil ik graag de toekomstige lezer(s) veel leesplezier wensen.

---

¹ Dit citaat van Veronica Franco doet denken aan de visie van de liberale feministen, die ijveren voor ‘gender sameness’, waar later nog dieper op ingegaan zal worden.

Inleiding

Het is misschien een herkenbaar fenomeen: bezig zijnde met een onderzoek, valt ook in het dagelijkse leven het oog op al dan niet vergezochte verwante thema's. Een auteur, die een tijdlang een onderwerp uitpluist, ziet de omgeving dan soms eveneens buiten de onderzoeksmomenten doorheen de bril waarmee deze hij of zij desbetreffend onderwerp benadert. Ter illustratie een tweetal anekdotes die mijn pad kruisten tijdens mijn eigen onderzoek. In het voorjaar van 2013 kwam Noord-Korea wederom in het nieuws, met retoriek die de spanningen in de internationale politiek terug de hoogte in dreven. Was het opnieuw rollen met de spierballen, vroegen meerdere journalisten, nieuwslezers en analisten zich af. Een ogenschijnlijk banaal bericht met een foto van Noord-Koreaanse vrouwelijke militairen in uniform die tegelijk naaldhakken droegen, flitste voorbij en ik betrapte mezelf erop dat ik het probeerde te interpreteren zoals de feministische analyses over het leger als instituut die de basis vormden voor dit onderzoek. Vrouwen in militair uniform met hoge hakken: het beeld leek toen een contrast te willen oproepen met de oorlogsdreigingen van Noord-Korea. Een tweede anekdote enkele maanden later is een schoolvoorbeeld van het spreekwoord twee vliegen in één klap. Nog geen uur na het interview dat ik afgenomen had met Luitenant Generaal Andries, belde hij me terug op: "Eline, kan je radio 1 opzetten? Het is nu net een interview met een vrouw die een jaar lang haar zusje tijdens haar dienstplicht in het Israëlische leger heeft gevolgd." Luisterend naar het radiogesprek, bleek dat de documentaire over het zusje diezelfde week zou worden uitgezonden. Uiteraard ben ik zeer dankbaar dat zulke toevalligheden komen aanwaaien.

Israël heeft als enige land ter wereld dienstplicht voor vrouwen en dat sinds haar onafhankelijkheid in 1948.² In de populaire beeldvorming in Israël komt het leger door het universeel inlijven van zowel soldaten als officieren uit de verf als een instituut dat gelijke kansen geeft aan iedere soldaat, ongeacht zijn of haar socio-economische of etnische achtergrond. Het is bovendien tekenend voor de Zionistische visie van een 'people's army'.³ Of anders gezegd: een leger van de mensen voor de mensen. Vrouwen maken zo'n 30% uit van de IDF⁴, een cijfer dat door geen enkel ander leger ter wereld wordt geëvenaard⁵ en de

---

² SASSON-LEVY, Orna, "Research on Gender and the Military in Israel", p. 73.

³ SASSON-LEVY, Orna, "Feminism and Military Gender Practices", p. 444., HERZOG, Hanna, "Homefront and Battlefield", p. 67.

⁴ PARREIN, Pieter-Jan, *Women: warriors for Israel?*, p. 35.

Alice Miller-zaak uit de jaren '90 wordt veelvuldig aangehaald als een mijlpaal in het openstellen van militaire functies voor vrouwen. Dienstplicht voor Druzen werd geïntroduceerd in 1956 en daarenboven kwam er in de vorige eeuw een beleid ter aanmoediging van Bedoeïenen om zich aan te melden als rekrut.⁶

In dit artikel zullen eerst enkele auteurs tegen elkaar afgezet worden die zeer verschillende standpunten aannemen ten aanzien van de structuur van de IDF en voornamelijk ten aanzien van de plaats die vrouwen daarin kunnen innemen. Het beeld zoals dat in Israël bestaat en ook uitgedragen wordt, wordt vaak kritisch benaderd. De rol van vrouwen is voor deze academici vaak niet zo egalitair als de dienstplicht voor zowel mannen als vrouwen op het eerste gezicht impliceert.

Daarna zal ik dit debat in een bredere en meer abstracte context plaatsen, door te beginnen met een maatschappelijke verbreding aan de hand van het schetsen van een historische achtergrond en door vervolgens een blik te werpen op de theorieën die vorm geven aan de visies van de aangehaalde auteurs. Hierop aansluitend, lijkt het aangewezen om een aantal concepten te duiden die onontbeerlijk zijn om inzicht te krijgen in dit onderwerp.

Uiteindelijk moeten deze concepten en theorieën ook toegepast worden. Dit zal voornamelijk gebeuren via een literatuurstudie, maar ook enkele interviews zullen verweven worden in de uiteenzetting. Zowel het macroniveau, met name de 'structure', waarmee ik eveneens doel op een comparatief perspectief, alsook het microniveau, de 'agency' (van voornamelijk individuen), zal onder de loep genomen worden.⁷ Een dialoog tussen deze twee aspecten zal een rode draad vormen om het pad doorheen het complexe labyrint van identiteitsconstructies, de rol van de staat, gender en het Israëliisch-Palestijns conflict niet te verliezen.

Het hoofdonderwerp vormen de vrouwen die dienen in het Israëliische leger. Het is een interessante casus omdat Israël het enigste land is met een dienstplicht voor vrouwen, wat een grote mate van gendergelijkheid lijkt te suggereren. Toch zijn er veel auteurs die dit in vraag stellen. Verder denk ik dat een vergelijkende insteek, zowel door andere landen aan te halen, als door de situatie van ondermeer mannen in het Israëliische leger te beschouwen, het grote beeld kan verscherpen.

---

⁵ 'Vrouwen in het Israëliisch leger' : een document bestaande uit gegevens die door luitenant-generaal Guido Andries uit open bronnen voor mij verzameld zijn, waarvoor dank. Ter vergelijking: 7,6% van het Belgische leger zijn vrouwelijke soldaten.

⁶ KANAANEH, Rhoda, "Palestinian Soldiers in the Israeli Military", p. 271.

⁷ 'structure' en 'agency' zullen nog verder geduid worden bij de behandeling van de concepten.

Een duik in het debat

Elisheva Rosman-Stollman schetst een positief verhaal in haar onderzoek over het Garin-programma. Hierin bekijkt ze de spanningen tussen religie en het leger en dit in het kader van religieuze vrouwen die hun dienstplicht willen vervullen.⁸ Eerder dan een militarisering van de samenleving, ziet zij een vermaatschappelijking van het IDF. Doordat deze religieuze vrouwen via het programma de mogelijkheid hebben om bij problemen terug te vallen op hun leraren van hun religieuze studieprogramma, zou de IDF zeker rekening houden met deze vrouwen. Het Garin-programma komt naar voren als een bemiddelende structuur.

The existence of the garin program indicates the IDF is willing to accept civilian influence to a certain extent. It is also willing to adopt certain civilian mechanisms in order to circumvent tension rather than force civilian groups to submit to its authority unconditionally.⁹

Er zit dus een voordeel in het vervullen van de dienstplicht in een context van een maatschappelijk georganiseerde groep, aldus Elisheva Rosman-Stollman. Om deze visie te staven, verwijst ze naar gelijkaardige studieprogramma's voor mannelijke religieuze soldaten, alsook seculiere studiebegeleidingssystemen en speciale eenheden voor soldaten uit agrarische gemeenschappen. Dat er aparte eenheden zijn voorzien voor Druzen en Bedoeïenen, beschouwt zij als opties die, net als de andere voorbeelden die ze aanhaalt, in hun voordeel zijn bij het uitvoeren van hun dienstplicht.

Maar er weerklinken andere stemmen, waarnaar Rosman-Stollman expliciet heeft verwezen door zich af te zetten tegen recente bevindingen die stellen dat er een militarisering is van de samenleving in Israël. Auteurs als Cynthia Enloe duiden op de band die het leger en de samenleving met elkaar hebben en in Israël is dit sterk aanwezig. Michel Warschawski bevindt zich aan het andere uiterste van het spectrum. Zijn analyse van de Israëlische maatschappij en de rol die het leger en het militarisme daarin spelen, zoals hij deze neerschrijft in zijn boek *toward an open tomb*, getuigt van zijn grimmige kijk. De visie van Warschawski in een notendop bestaat eruit dat de Israëlische maatschappij ziek is en na een enigszins positief intermezzo gedurende de jaren tachtig en negentig verzinkt het leven in Israël terug naar een situatie waarin geweld genormaliseerd wordt, oorlog onafwendbaar is en

---

⁸ Vrouwen kunnen uit hun dienstplicht ontheven worden om religieuze redenen.

⁹ ROSMAN-STOLLMAN, Elisheva, "Women of Valor: The Garin Program", p. 174.

vrede door de rechtse politieke vleugel als ‘gevaarlijk’ bestempeld wordt.¹⁰ Volgens verschillende academici, die in meerdere of in mindere mate overhellen naar Warschawski’s maatschappijvisie, versterkt het leger een hiërarchische sociale stratificatie in de Israëliische samenleving. Rhoda Kanaaneh interviewde verschillende Palestijnse mannen die vrijwillig dienst hebben gedaan in het IDF of in ordehandhavingfuncties. Dat ze in speciale eenheden ‘mogen’ dienen, vormt voor haar een middel voor de staat (en dus het leger) om te benadrukken dat zij minderheden zijn. Bovendien stuiten ze op glazen plafonds als ze carrière willen maken in het leger.¹¹

Orna Sasson-Levy bestudeerde eveneens aan de hand van interviews verschillende sociale en etnische groepen, alsook gendergroepen. Uit hun ervaringen destilleert ze identiteitspraktijken, die meestal in dialoog met de hegemonische mannelijkheid¹² geconstrueerd worden. Dit ideaalbeeld is de Israëliische gevechtssoldaat. Vrouwen in mannelijke functies, zullen praktijken overnemen van de gevechtssoldaat, terwijl mannen in bijvoorbeeld ‘blue collar’ functies zich zullen afzetten tegen de eigenschappen die aan de gevechtssoldaat worden toegeschreven. Beide identiteitshandelingen dienen volgens Sasson-Levy echter wel hetzelfde doel, met name hun positie binnen het leger verbeteren. Paradoxaal genoeg kunnen deze strategieën individueel tot zekere hoogte resultaten boeken, maar collectief bevestigen de groepen de sociale hiërarchische orde.

The dominance of the hegemonic masculinity is preserved by the inclusion of wide population groups through mandatory conscription and, at the same time, by their marginalization to peripheral occupations within the army. [...] this dual mechanism [...] can be termed “limited inclusion”.¹³

Sasson-Levy concludeert uit haar onderzoeken dat dit duale mechanisme een sociale hiërarchische structuur creëert en gedifferentieerd staatsburgerschap in Israël legitimeert.¹⁴

Hoe de militarisering van de samenleving zich manifesteert in de Israëliische maatschappij, is een onderwerp dat onder anderen Hanna Herzog in beschouwing heeft genomen. In haar titel alludeert ze al op de sterke band tussen leger en maatschappij in Israël, door te spreken van twee fronten: het thuisfront en het strijdfront. Niet alleen vormen Israëliische vrouwen het onderwerp van haar onderzoek, ook het dagelijkse leven van

---

¹⁰ WARSCHAWSKI, Michel, *Toward an open tomb*.

¹¹ KANAANEH, Rhoda, “Palestinian Soldiers in the Israeli Military”, p. 270.

¹² Een verdere beschouwing van de terminologie en theoretische structuren volgt.

¹³ SASSON-LEVY, Orna, “Constructing identities at the margins”, p. 377.

¹⁴ *Ibidem*, p. 378.

Palestijnse vrouwen en hoe dat beïnvloed wordt door de militarisering van de maatschappij maakt deel uit van haar comparatief getinte opzet. Achter de nauwe band tussen leger en samenleving ligt volgens haar een cultureel kader van ‘veiligheid’. Herzog stelt vast dat veiligheid zo essentieel is in Israël, dat het ingezet wordt om de sociale realiteit en beleidsbeslissingen te rechtvaardigen.¹⁵ Om die reden wordt gendergelijkheid binnen de IDF gezien als een luxe. Veel minder dan mannen kunnen vrouwen na hun carrière bij de IDF soepel overstappen op een politieke carrière. “The ‘Security’ industry only broadens the existing gap between men and women in the labor market.”¹⁶

Waarom kan er in het Israëlische Leger een sociale hiërarchische genderorde vastgesteld worden die de sociale orde in de maatschappij reflecteert? Is er sprake van een ambigue inclusie, waarbij vrouwen en andere groepen in mindere mate tot geen toegang hebben tot bepaalde (gevecht)functies in de IDF? Hoe gaan vrouwen van verschillende achtergronden om met hun dienstplicht en welke strategieën gebruiken ze om een identiteit te construeren? Welke discoursen geven deze interacties vorm? Zijn er recente veranderingen en hoe verhouden die zich tot de visies van de radicale en de liberale feministen? Valt er wat te zeggen voor de vermaatschappelijking van het leger, of is er eerder sprake van een militarisering van de samenleving? Hoezeer verschilt dit ten opzichte van andere legers?

Het verleden: de plattegrond als eerste wegwijzer in het labirint

In 1994, een jaar na de Oslo-akkoorden, kwam het verhaal naar boven van een groep Israëlische elitesoldaten die had gedeserteerd.

In short, several of them said in their testimony, they had wanted to join the elite unit because they believed that in the Israeli Defence Forces (IDF) they would get a chance to become “real men,” they would be transformed “from nerds, from zero” into units of a “mighty machine” that would enable them to give everything, even their blood, “for the country, for their flag”. [...] In 1994, just as peace seemed a real possibility, those young men actually claimed to feel cheated by the military: instead of becoming real men, they now felt they were zero.¹⁷

De gebeurtenis die Tamar Mayer aanhaalt in haar studie, is een incident dat de sterke relatie die in Israël bestaat tussen mannelijkheid, militarisme en joodsheid illustreert. De relatie, die

---

¹⁵ HERZOG, Hanna, “Homefront and Battlefield”, p. 64.

¹⁶ Ibidem, p. 71.

¹⁷ MAYER, Tamar, “Masculinity in Jewish Nationalism”, in: *Israeli women’s studies*, p. 97.

de meeste van de reeds vermelde auteurs hekelen, behoeft verdere verklaring. Het traceren van de historische origine ervan, is één dimensie, maar zal helpen om een theoretische omkadering, die later zal uitgewerkt worden, te plaatsen.

‘Aan het einde van de achttiende eeuw, na de wettelijke emancipatie van de Joden [...], leek alles erop dat de Joden van toen af aan als volwaardige medeburgers in de verschillende landen van de diaspora aanvaard zouden worden. De succesrijke emancipatie van de Joden lokte echter een reactie uit in de vorm van een opkomend antisemitisme.’¹⁸ Het zionisme, dat in de negentiende eeuw ontstond, die periode die vaak in één adem met opkomend nationalisme wordt genoemd, kan gezien worden als een reactie op deze nieuwe variant van anti-joodse sentimenten. Doorheen de twintigste eeuw heeft de constante dreiging van vernietiging, hetzij reëel, hetzij gepercipieerd, ervoor gezorgd dat de Israëliische joden veel inzetten op militaire en fysieke kracht. Dit militarisme werd op haar beurt weer een onderdeel van de constructie van Israëliisch nationalisme, alsook Israëliische mannelijkheid. ‘[...] in Israel, and in other societies that have perceived themselves to be under siege, militarism continues to be instrumental in the construction of gender identities.’¹⁹

Uit het zionisme kwam de constructie van de Nieuwe Jood, die idealiter sterk en mannelijk moest zijn. Voor Theodor Herzl, door velen aangezien als de vader van het zionisme, ‘manliness and freedom were closely tied together, and both directly connected to militarism and patriotism.’²⁰ Een praktische invulling van het zionisme was het experiment van de kibboetsen in het Israël van de twintigste eeuw. De stichters van de kibboetsen wilden “a new man” creëren. De mens was in essentie goed, maar gecorrumpeerd door industrialisering en urbanisering. De slogan voor de opzet van deze stichters luidde: ‘from each according to his ability to each according to his needs’.²¹ Pure democratie zou er heersen, kinderen zouden bevrijd worden van de onderdrukking van hun ouders en vrouwen zouden helemaal geëmancipeerd worden.

We have given her (the woman) equal rights; we have emancipated her from the economic yoke (of domestic service); we have emancipated her from the burden of rearing children; we have emancipated her from dependency on the husband, her

---

¹⁸ ABICHT, Ludo, *Israël-Palestina: de essentie*, p. 13.

¹⁹ MAYER, Tamar, “Masculinity in Jewish Nationalism”, in: *Israeli women's studies*, p. 98.

²⁰ Ibidem, p. 99.

²¹ SPIRO, Melford, E., *Gender and Culture, the kibbutz woman revisited*, p. 5.

provider and commander; we have given her a new society; we have broken the shackles that chained her hands.²²

De ideologie verwierp althans de ongelijkheid van vrouwen in traditionele maatschappijen, alsook de verklaringen waarom die orde zo zou moeten blijven. Toch stuitte de eerste vrouwen, die voor de Eerste Wereldoorlog naar Palestina verhuisd waren, vaak op verzet van de mannen als ze eveneens landbouwtaken op zich wilden nemen. Desondanks is antropoloog Melford Spiro nog redelijk mild wanneer hij de ideologie aan de realiteit toetst. Anderen zien daarentegen een de facto ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in de kibboetsen.

From the First years of the kibbutz movement, men have dominated the leadership roles and high prestige (production) jobs, and women have worked mainly in low-status service positions (laundries, child care, kitchen, dining room). [...] As iconic “ideal” Zionists, kibbutz women carry on their shoulders the heavy burden of representing the Zionist enterprise at its agricultural apex, yet lack opportunities to contribute valued skills or talents to that enterprise.²³

De invloed van de kibboetsen op de relatie tussen leger en maatschappij in Israël is onmiskenbaar, gezien ze altijd veel officieren aan het Israëlijsche leger leverden.²⁴

De geschiedenis van het Israëlijsche leger zelf is geen lineair verhaal wat de inclusie van vrouwen betreft. In 1908 bestonden er al ‘verdedigingsorganisaties’ en ook vrouwen werden in deze clandestiene legers toegelaten, zij het in ondersteunende functies. Gevechtsfuncties bleven voorbehouden aan de mannen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog sloot een deel van dit leger zich aan bij het Britse leger. Na dit conflict ‘keerden PALMACH dat bestond uit 3000 à 4000 joodse vrijheidsstrijders en Haganah met 30 000 manschappen zich samen met de andere clandestiene legers terug tegen de Britten in de strijd voor een onafhankelijke joodse staat.’²⁵ Slechts enkele van de vrouwen, die nog steeds voornamelijk ondersteunende taken op zich namen, vochten aan de frontlinie. Na een hinderlaag op een gemengde eenheid in november 1947 werden alle vrouwen uit gevechtseenheden teruggetrokken, hoewel dit in de praktijk door een gebrek aan mankracht niet altijd haalbaar bleek. Bovendien werden in juni 1948, ‘onmiddellijk na de oprichting van de IDF en tijdens de eerste wapenstilstand tussen Israël en de Arabische legers [...] de laatste *women-warriors*

---

²² SPIRO, Melford, E., *Gender and Culture, the kibbutz woman revisited*, p. 6.

²³ SERED, Susan, *What Makes Women Sick?*, p. 152.

²⁴ SPIRO, Melford E., *Gender and Culture, kibbutz women revisited*, p. 4.

²⁵ PARREIN, Pieter-Jan, *Women: warriors for Israel?*, p. 18.

uit de gevechtseenheden genomen.²⁶ De mythe van de Israëlische strijdster ontstond desondanks en in 1949 voerde Israël als het tot nog toe eerste en enige land ter wereld de dienstplicht voor vrouwen in.

De Yom Kippoeroorlog van 1973 bracht een barst in het zelfvertrouwen van het Israëlische leger. In de jaren zeventig werden meer functies geopend voor vrouwen, maar wederom uit noodzaak om nog meer mannen vrij te maken voor de gevechtseenheden. En hoewel de wet die vrouwen uitsloot uit o.a. gevechtsfuncties, in 1987 werd afgeschaft, veranderde dit voor vrouwen op dat moment niets wezenlijks in de praktijk. Veel van de opengestelde functies werden niet ingevuld omdat vaak het CHEN-commando zelf vond dat bepaalde (fysiek belastende) functies niet in overeenstemming waren met het vrouw-zijn.²⁷ Doordat er uiteindelijk zelfs een teveel aan vrouwen in ondersteunende functies diende, werd de dienstplicht voor hen ingekort tot 21 maanden. Verder waren er zeer weinig vrouwen in de hogere rangen en de weinigen die wel de militaire hiërarchie tot enige hoogte beklommen, hadden niets te zeggen over de gevechtseenheden, de spil van het Israëlische leger.

Zoals al eerder aangehaald, spande Alice Miller in 1994 een proces aan voor het Israëlische Hooggerechtshof tegen de Israëlische luchtmacht. Haar kandidatuur was afgewezen omwille van haar geslacht.

In 1996 besliste het Hof dat de luchtmacht vrouwen met de nodige kwalificaties niet kon weigeren voor de pilotentraining. Vrouwelijke parlementsleden maakten gebruik van het momentum dat gecreëerd werd door deze juridische uitspraak om een wet in te dienen die het vrouwen voortaan zou mogelijk maken voor om het even welke functie te kunnen solliciteren binnen de IDF indien ze de nodige kwalificaties hadden. Maar het voorstel kampte met heel wat tegenstand en had vele jaren en een schandaal rond seksuele aanranding op hoog niveau binnen de IDF (de Galili-zaak) nodig om door de Knesset te geraken begin 2000, onder de titel: Equality in Military Service amendment.²⁸

Desondanks was er nog een achterpoortje gelaten om vrouwen te weren uit bepaalde IDF-functies waarbij vooral vrouwelijke fysieke beperkingen ter argumentatie werden aangehaald.²⁹ De landmacht staat bijvoorbeeld nog niet zo ver met het de facto openen van gevechtsfuncties voor vrouwen als de luchtmacht. Dit maakt dat de belangrijkste

---

²⁶ PARREIN, Pieter-Jan, *Women: warriors for Israel?*, p. 19.

²⁷ Ibidem, p. 25.

²⁸ Ibidem, p. 26-27.

²⁹ SERED, Susan, *What Makes Women Sick?*, p. 75.

gevechtsfuncties binnen de IDF nog steeds niet toegankelijk zijn voor vrouwen. Ook het aandeel vrouwen in technische rollen neemt slechts langzaam toe.³⁰ ‘Bovendien lijken vrouwen maar moeilijk te kunnen doordringen tot de hoogste regionen van de IDF: de graad van generaal-majoor, de graad die toegang geeft tot het mee bepalen van het strategische beleid.’³¹ Maar niet toevallig vierde de IDF op 8 maart (internationale vrouwendag) de aanstelling van haar eerste vrouwelijke divisionair. Orna Barbivai werd toen benoemd tot Divisiegeneraal en is werkzaam in Human Resources.³²

Het corpus: verscheidenheid in de eenheden, variëteit in verschillen

Verklaringen van de rechten van de vrouw en de burger³³: Theorieën

Om bovenstaand debat nog verder te kaderen, zal nu ik nu een contextschets geven van de theorieën die hierachter schuilgaan. In de literatuur zien auteurs een sterke link tussen het leger en de staat. Een groot deel van deze schrijvers legt bovendien een verband met burgerschap. Een gevechtssoldaat wordt geportretteerd als een goed burger en dit creëert mogelijkheden voor de staat om in te zetten op extern conflict volgens Charles Tilly.³⁴

Vanuit feministische hoek is hierop gereageerd en hun aanvullingen, maar vooral kritieken, vallen uiteen in twee stromingen. De grote lijn daarbinnen is dat door militaire dienst te koppelen aan burgerschap, een hiërarchische sociale orde ontstaat. Feministische auteurs zoals Cynthia Eloë³⁵ stellen dat vrouwen vaak niet hun toewijding aan de staat kunnen bewijzen op het slagveld, waardoor ze minder ‘burger’ zijn dan mannen³⁶. De twee grootste

---

³⁰ Zie PARREIN, Pieter-Jan, *Women: warriors for Israel?*, p. 30-31 voor een lijst van specifieke functies die wel zijn geopend, of net niet geopend. Vaak is er ook een geografisch aspect: vrouwen worden in relatief minder gevaarlijke gebieden tewerk gesteld. De Sayaret-eenheden zijn nog altijd niet toegankelijk voor vrouwen. Het was van oorsprong een verkenningsseenheid, maar naast hun oorspronkelijke taak van gevechtsverkenning ten dienste van hun eenheid zijn deze geëvolueerd naar Special Forces-eenheden en anti-terreur-eenheden.

³¹ PARREIN, Pieter-Jan, *Women: warriors for Israel?*, p. 36.

³² ‘Vrouwen in het Israëlijs leger’

³³ Oorspronkelijke titel: *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne* van Olympe de Gouges. Als smaakmaker voor de theorieën bevat het enkele elementen die zowel liberale als radicale feministen behandelen, als reeds ook het gegeven van burgerschap, een van de belangrijkste aspecten van dit artikel.

³⁴ SASSON-LEVY, Orna, “Feminism and military gender practices”, p. 442.

³⁵ SASSON-LEVY, Orna, “Constructing Identities at the Margins”, p. 358.

³⁶ SASSON-LEVY, Orna, “Feminism and military gender practices”, p. 442.

perspectieven binnen de feministische literatuur gaan uit elkaar wanneer ze het hebben over vrouwen die wel deelnemen aan de militaire dienst.

Liberaal feministen benadrukken ‘gender sameness’, waardoor de gelijke deelname aan de publieke sfeer het pad is naar gendergelijkheid. ‘Het liberaal feminisme, soms ook wel ‘gelijke rechten’ feminisme genoemd, is gegroeid vanuit de liberale principes van individuele vrijheid en gelijke rechten. Geïnspireerd door het 18e eeuwse verlichtingsdenken, wordt er geijverd voor gelijke politieke, juridische en economische rechten voor vrouwen: recht op onderwijs, recht op werk en vooral het recht op volwaardig burgerschap. Het activisme is vooral gericht op het aanpakken van structurele ongelijkheden.’³⁷ Vooral tijdens de eerste feministische golf kent deze stroming haar hoogdagen. ‘Same treatment under the law does not guarantee same outcomes. Classical liberal or libertarian feminists hold that women's rights are not violated when citizens exercise their rights in ways that create unequal outcomes. A woman's rights are violated only when she is interfered with coercively, that is, when there is, or is a threat of, forced loss of freedom, property or life (which does not serve as just restraint or compensation).’³⁸ Betty Friedan is een bekende liberale feministe uit de twintigste eeuw. In haar werk *the Feminine Mystique* ontrafelt ze de ongeïdentificeerde frustraties bij Amerikaanse huisvrouwen van de jaren vijftig. ‘[...] the old image of the spirited career girl was largely created by writers and editors who were women [...] The new image of women as housewife-mother has largely been created by writers and editors who are men.’³⁹ Vrouwen werden ontmoedigd om verder te studeren en daarna carrières uit te bouwen. De plaatsen op de arbeidsmarkt die ze veroverd hadden terwijl hun mannen tijdens de Tweede Wereldoorlog vochten, werden terug ingenomen. En zich educatief niet ten volle kunnen ontplooiën en zich enkel kunnen toeleggen op het huishouden, veroorzaakte gevoelens van leegte en gemis bij de vrouwen. Wat de visie op vrouwen in het leger betreft, vindt deze feministische egalitaire militaristische benadering dat de uitsluiting van vrouwen uit gevechtrollen, discriminatoir is.⁴⁰ Zeker in Israël blijkt dit een beladen topic, maar later zal op deze concrete situatie ingegaan worden.

Radicale feministen daarentegen zullen altijd wijzen op ‘gender differences’. ‘Het radicaal feminisme gaat er van uit dat seksualiteit en (mannelijk) geweld aan de basis liggen

---

³⁷ http://www.rosadoc.be/joomla/index.php/het_geheugen/het_geheugen_in_thema_s/feminisme_en_stromingen.html “geraadpleegd op 10 mei 2013”

³⁸ <http://plato.stanford.edu/entries/feminism-liberal/> “geraadpleegd op 13 mei 2013”

³⁹ FRIEDAN, Betty, *the Feminine Mystique*, p. 47

⁴⁰ SASSON-LEVY, Orna, “Feminism and military gender practices”, p. 443.

van de vrouwenonderdrukking[...] Fundament van de radicaal feministische ideologie is de verhouding tussen de micropolitiek van het dagelijkse leven en de macropolitiek van het kapitalistisch patriarchaat. Het verband tussen beiden wordt volgens radicaal feministen gevormd door het onderdrukkend gedrag van mannen waardoor stereotypen worden opgedrongen aan vrouwen.⁴¹ Zillah R. Eisenstein formuleert het zo: ‘Patriarchal relations mystify the politics of sex in the name of biology; they inscribe the relations of gender while they do so.’⁴² Radicale feministen verleggen hun focus dus ten aanzien van de liberale feministen. Die laatstgenoemden nemen het individu als analyse-eenheid. De radicale feminist daarentegen, ‘sees all women in each one.[...] In radical theory, the fact of social construction of the individual is accepted and even embraced. Its content – what the person is made into or who she is allowed to be or prevented from being – is what is criticized.’⁴³ Bovendien hebben de radicale feministen een enigszins andere relatie met theorievorming. Vaak maken ze gebruik van creatieve media, zoals poëzie om hun ideeën vorm te geven en zullen ze vertrekken vanuit de ervaringen van vrouwen.⁴⁴ Aanhangers van het radicale feminisme stellen dat het leger een sterke masculiene cultuur kent waarin vrouwen onderdrukt worden. Vrouwen die dus participeren in het leger en misschien zelfs hun dienst vervullen in gevechtsrollen, reproduceren en versterken in feite de ongelijke hiërarchie.⁴⁵

Doorheen deze twee stromingen en hun tegengestelde opvattingen loopt ook nog een chronologische evolutie in het feministische onderzoek naar vrouwen in het (Israëlische) leger. De eerste auteurs in het veld benaderden deze problematiek vanuit een tweeledig genderperspectief. “The military was viewed as creating, preserving, and perpetuating essentialist perceptions of masculinity and femininity, thereby benefiting men at the expense of women.”⁴⁶ Later hebben onderzoekers, geïnspireerd door ‘black feminism’⁴⁷, dit perspectief verbreed. De ‘intersectionality theory’ betoogt dat actoren zich altijd op een kruispunt bevinden, waardoor gender niet langer monolithisch is, maar eerder een heterogeen

---

⁴¹http://www.rosadoc.be/joomla/index.php/het_geheugen/het_geheugen_in_thema_s/feminisme_en_stromingen.html “geraadpleegd op 10 mei 2013”

⁴² EISENSTEIN, Zillah R., *The female body and the law*, p. 89.

⁴³ MACKINNON, Catherine A., *Toward a feminist theory of the state*, p. 40.

⁴⁴ BELL, Diane, KLEIN, Renate (red.), *Radically speaking: feminism reclaimed*, p. 9.

⁴⁵ SASSON-LEVY, Orna, “Feminism and military gender practices”, p. 443.

⁴⁶ SASSON-LEVY, Orna, “Research on Gender and the Military in Israel”, p. 74.

⁴⁷ Voor een inleiding op Black feminism, zie ondermeer het factsheet op rosadoc:

http://www.rosadoc.be/joomla/index.php/het_geheugen/het_geheugen_in_thema_s/black_feminism.html “laatst geraadpleegd op 10 mei 2013”

karakter krijgt. Actoren ervaren daarom tegelijkertijd verschillende vormen van ongelijkheid, op basis van klasse, etniciteit, ras of gender. Onderzoek dat deze insteek in overweging neemt, focust op de ervaringen van verschillende groepen in het leger.⁴⁸

Oorlog en vrede tussen theorie en praktijk: Theoretische concepten

Afgezien van deze theorieën die de basis vormen voor dit onderwerp, zijn er een aantal theoretische concepten of theorieën die een rol spelen in de context van Israël en op die manier mee het verhaal kaderen.

Orna Sasson-Levy heeft in navolging van de kritiek dat gender niet geïsoleerd kan gezien worden van sociale, etnische en klassenstratificaties, een tweezijdige invalshoek genomen in haar onderzoek dat een micro- en een macroniveau met elkaar verbindt. Ze wil weten hoe identiteiten geconstrueerd worden en heeft haar inspiratie geput uit een idee dat ondermeer Bourdieu heeft ontwikkeld, met name de wisselwerking tussen ‘human agency’ en ‘structure’⁴⁹. Pierre Bourdieu is o.a. bekend van zijn werken over schoolsystemen en het verband met klassenindeling, of artikelen en boeken over de herkomst van smaakverschillen in verschillende sociale klassen.⁵⁰ Zijn belangrijkste begrippen zijn veld, kapitaal en habitus, aan de hand waarvan hij de maatschappij en het individu, de structuur en de handeling met elkaar in dialoog wil laten treden. De tegenstellingen die sociologen voor hem vaak zagen in deze concepten, vindt hij slechts schijnbaar. Het is een aspect dat aan dit onderzoek een interessante dimensie kan geven. De volgende concepten kunnen telkens verbonden worden aan hetzij ‘agency’, hetzij ‘structure’, of houden verband met hoe die twee op elkaar inwerken.⁵¹

‘Hegemonische mannelijkheid’ is een ideaalbeeld waar niemand helemaal aan voldoet, maar aan de hand waarvan verschillende groepen of individuen voor zichzelf een identiteit construeren, dat hetzij aspecten van deze mannelijkheid incorporeert, hetzij de aspecten die deel uitmaken van deze mannelijkheid verwerpen. Het is in mijn ogen een interessant concept

---

⁴⁸ SASSON-LEVY, Orna, “Research on Gender and the Military in Israel”, p. 77-78.

⁴⁹ Voor literatuur over ‘agency’ en ‘structure’, zie ondermeer SEWELL, William H., “A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation”, *American Journal of Sociology*, 1992, vol.98, p. 1-29.

⁵⁰ Zie ondermeer BOURDIEU, Pierre, *Distinction: a Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge, Abingdon, 2010.

⁵¹ Zie onder andere haar onderzoek “Constructing Masculinities at the margins”, waarin ze de ervaringen van mannelijke soldaten in blue-collar jobs vergelijkt met de ervaringen van vrouwelijke soldaten in mannelijke rollen en met de ervaringen van mannelijke soldaten in white-collar jobs.

dat agency en structure met elkaar verbindt. De staat zet de hegemonische mannelijkheid in om een sociale hiërarchische orde te scheppen, te hanteren en te behouden. In Israël is dit mannelijkheidsideaal de gevechtssoldaat.⁵²

Cynthia Enloe bakent duidelijk de concepten ‘Militarisme’ en ‘militarisering’ af. In haar boek *Maneuvers: The international politics of militarizing women's lives* definieert ze militarisering als volgt:

Militarization is a step-by-step process by which a person or a thing gradually comes to be controlled by the military or comes to depend for it's well-being on militaristic ideas. The more militarization transforms an individual or a society the more that individual or society comes to imagine military needs and militaristic presumptions to be not only valuable but also normal. Militarization, that is, involves cultural as well as institutional, ideological and economic transformations. [...] Militarization as we will see, whether it occurs in the corridors of a government or on the streets during a protest, requires *both* women's and men's acquiescence, but it *privileges* masculinity.⁵³

Verder maakt Nicole Detraz enkele interessante observaties over het onderzoek naar militarisme en militarisering. Volgens haar worden deze twee termen (en uiteraard de impact ervan) onder vuur genomen vanuit feministische hoek om verschillende redenen. Militarisme zou geweld legitimeren als een manier om conflicten op te lossen. Daarenboven is militarisme voor feministen een doorn in het oog omdat het bijdraagt aan het bestendigen van machtsrelaties en –hiërarchieën.⁵⁴ Zoals Enloe al vaststelde, is militarisering een proces. ‘[...] while militarism can be understood as the belief that military solutions to problems are the most appropriate.’⁵⁵ Militarisme heeft bovendien een diepe verwantschap met veiligheid, waarover Cynthia Enloe zegt: ‘Military policy is among the most centralized policy areas in any country; furthermore military policy usually is shrouded in a secrecy that is legitimated by notions of “national security”.’⁵⁶

---

⁵² Rhodah Kanaaneh doet gelijkaardig onderzoek, maar dan naar de identiteitspraktijken van Palestijnse vrijwillige soldaten in het Israëlische leger.

⁵³ ENLOE, Cynthia, *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*, p. 3-4.

⁵⁴ DETRAZ, Nicole, *International Security and Gender*, p. 24.

⁵⁵ Ibidem, p. 26.

⁵⁶ ENLOE, Cynthia, *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*, p. 20.

‘Veiligheid’ en ‘verveiliging’⁵⁷ zijn twee concepten waarover reeds veel literatuur is verschenen. ‘At a very basic level, security refers to a condition of being “protected, free from danger, safety”’.⁵⁸ Het tegenovergestelde van veiligheid is bedreiging. Nicole Detraz zegt daarover het volgende: ‘A security threat is often understood to be an entity or phenomenon that undermines the safety and continued existence of the state.’⁵⁹ ‘The special nature of security threats justifies the use of extraordinary measures to handle them’⁶⁰, menen Weaver, Buzan en De Wilde. Laatstgenoemde auteurs leggen verder eveneens de term ‘verveiliging’ (securitization) uit. Verveiliging is een extremere vorm van politisering, waarbij een probleem zo existentieel gepercipieerd wordt, dat handelingen buiten de gewone procedures of politiek nodig geacht worden.

When does an argument with this particular rhetorical and semiotic structure achieve sufficient effect to make an audience tolerate violations of rules that would otherwise have to be obeyed? If by means of an argument about the priority and urgency of an existential threat the securitizing actor has managed to break free of procedures or rules he or she would otherwise be bound by, we are witnessing a case of securitization.

Deze concepten worden vaak aangehaald in literatuur die handelt over de relatie tussen het leger en de maatschappij in Israël. Om die reden verwijzen veel auteurs die op een of andere manier schrijven over de rol van vrouwen in het leger naar ‘veiligheid’ en ‘verveiliging’.

Many security scholars assume conflict between states is always a possibility and the use of military force is a key component to the maintenance of security for states. This means it is the state that has been seen as the legitimate actor to define security, to create security policy and to enforce security policy, often through the military.⁶¹

Dit veiligheidskader vormt een extra invalshoek die verschillende academici in achtving nemen om de effecten op de verdeling van sociale rollen voor mannen en vrouwen daar te onderzoeken. In Israël staat het veiligheidsdiscours zo centraal, dat dit resulteert in een versterkte band tussen leger en maatschappij. Het beeld van de gevechtssoldaat als ideale burger, als symbool van mannelijkheid krijgt hier een breed draagvlak. Maar vrouwen worden

---

⁵⁷ Pieter-Jan Parrein gebruikt dit als verklaring. Ook Hanna Herzog hecht veel belang aan het concept veiligheid.

⁵⁸ DETRAZ, Nicole, *International Security and Gender*, p. 6.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 9.

⁶⁰ BUZAN, Barry, WAEVER, Ole, DE WILDE, Jaap, *Security: a new framework for analysis*, p. 21.

⁶¹ DETRAZ, Nicole, *International Security and Gender*, p. 6

veelal uitgesloten uit gevechtseenheden en dat heeft ook gevolgen voor het leven na de militaire dienst.

‘Publieke en private sfeer’ maken eveneens deel uit van de theoretische concepten die het skelet vormen. Het publieke leven heeft sinds de negentiende eeuw alleen maar aan prestige gewonnen⁶² en feministische auteurs ijveren daarom voor de deelname van vrouwen daaraan. Hoe dit ingevuld moet worden, verschilt volgens de verschillende stromingen. Zeker is dat in Israël de IDF een rol speelt in het vorm geven aan de publieke en de private sfeer, waarbij duidelijk is dat vrouwen vooral rollen in de private sfeer toebedeeld krijgen. Ze zijn moeders van de natie, moeten zorgen voor de familie en hun mannen en zonen ondersteunen. Ook door het veiligheidskader krijgen traditionele ‘vrouwelijke’ agendapunten minder aandacht, zoals gezondheid, onderwijs en welzijn. Hanna Herzog schrijft dat een militaire achtergrond in Israël gezien wordt als de ideale rugzak voor leidinggevende functies. Hierdoor vrouwen zelfs uitgesloten in het besluitvormingsproces van ‘vrouwelijke’ zaken. Waar een militaire carrière voor mannen in Israël een springplank vormt voor een latere carrière in de politiek of het bedrijfsleven, is dit voor vrouwen veel minder het geval.⁶³

De voorgaande concepten zijn vooral van belang voor de invloed die ze uitoefenen op vrouwen. Daarbuiten wil ik nog bekijken welk beeld naar buiten wordt gedragen van de dienstplicht voor mannen en vrouwen. Hanna Herzog stelt dat in Israël militaire dienst aangezien wordt als basis voor civiele gelijkheid en de vrouwelijke soldaat belichaamde bovendien het egalitaire aspect van het Zionistische ethos.⁶⁴ Pieter-Jan Parrein haalt in zijn paper een onderzoek aan dat de website van de IDF onder de loep nam. De Engelstalige versie bleek er geheel anders uit te zien dan de Hebreeuwse versie.⁶⁵ De bedoeling van dit concept is om een tweede link te maken tussen het micro- en het macroniveau. Vanuit het leger, en dus de staat, bestaan er discoursen die de arbeidsverdeling die vrouwen uitsluit om bepaalde functies te vervullen, moeten legitimeren en rechtvaardigen. In de literatuur wordt dit aspect vaak in comparatief perspectief beschouwd, waarbij legers uit andere landen ter vergelijking onder de loep genomen worden.⁶⁶

---

⁶² HERZOG, Hanna, “Homefront and Battlefield”, p. 62.

⁶³ Ibidem, p. 63-72.

⁶⁴ Ibidem, p. 67.

⁶⁵ PARREIN, Pieter-Jan, *Women: warriors for Israel?*, p. 87.

⁶⁶ Onder anderen Pieter-Jan Parrein en Orna Sasson-Levy verwijzen naar respectievelijk het Belgische, Britse en het Amerikaanse leger in dit verband.

Via een literatuurstudie zal ik verschillende bevindingen van onderzoekers naast elkaar leggen, aangevuld met enkele interviews. Hoewel de nadruk op vrouwen ligt, volg ik de ideeën over gender die afstappen van een tweeledige aanpak. Daarom zullen de ervaringen en strategieën van vrouwen van verschillende achtergronden vanuit het onderzoek van Orna Sasson-Levy, Hanna Herzog en Elisheva Rosman-Stollman naast elkaar gelegd worden. De groepen die bij hen aan bod komen zijn religieuze vrouwen, vrouwen in ‘mannelijke’ rollen en algemener Israëlische en Palestijnse vrouwen in het dagelijkse leven. De twee eerstgenoemde groepen zijn voornamelijk vrouwen uit de (hogere) middenklasse. In dit eerste deel ligt de nadruk op het individu (of bij uitbreiding de groep). Daarna zal ik het onderzoek verbreden door een comparatief aspect te verwerken. De bevindingen over de identiteitsconstructies van vrouwen zullen dus vervolledigd worden met de strategieën die ondermeer Orna Sasson-Levy en Rhoda Kanaaneh bij mannelijke soldaten in verschillende functies hebben onderzocht. Het gaat hier eveneens om mannen met verschillende achtergronden. Dit om tegelijk een meer gedifferentieerd zicht te krijgen op de ervaringen van mannen in de IDF, aangezien veel onderzoek gewijd wordt aan de gevechtssoldaten.

In een tweede luik zal er stilaan meer aandacht besteed worden aan het organisatorische aspect (the structure). De strategieën die uit bovenstaande analyses zullen naar boven komen, worden dan in het licht van de structuur nog meer verhelderd. Op die manier zal ik trachten te ontleden hoe agency en structure met elkaar in dialoog treden en na te gaan welke mechanismen en discoursen toonaangevend zijn voor de interactie. Een tweede comparatieve insteek, maar vanuit een andere invalshoek zal ik hier hanteren. Dit door legers uit andere landen in de analyse te betrekken en een vergelijking te maken. Pieter-Jan Parrein vergelijkt bijvoorbeeld het IDF met het Belgische, het Britse en het Amerikaanse leger wat betreft hun beleid ten aanzien van vrouwen en wat betreft de discoursen die ze hanteren om dat beleid te legitimeren.⁶⁷ Bovendien interviewde ik twee militairen binnen het Belgische leger.

Tenslotte wil ik afronden met een reflectie over de impact op de vrede en wat er verder nog onderzocht kan worden.

---

⁶⁷ PARREIN, Pieter-Jan, *Women: warriors for Israel?*, p. 90 e.v.

Zij die in oorlog zijn met anderen, zijn niet in vrede met zichzelf⁶⁸: de identiteitsconstructies

‘In de zomer van 2010 begon Chamoetal Zeidler, het achttienjarige zusje van filmmaakster Dikla Zeidler, aan haar 2-jaar durende dienstplicht bij de PR-afdeling van het Israëlijsche leger.’⁶⁹ De oudste zus besloot om Chamoetals legerdienst te volgen en er een documentaire van te maken.

Vanaf je zestiende word je voorbereid. Je krijgt een eerste brief en moet op gesprek komen. Ze testen vanalles: jouw IQ, je medisch profiel, hoe sociaal je bent... Jongens die geen bril hebben moeten naar de elitegevechtseenheden. Als meisje heb je iets meer te zeggen over waar je terecht komt. Ze maken een profiel van elke inwoner.⁷⁰

Dit geeft reeds een beeld van hoe sterk het leger ingrijpt op de maatschappij, waar later dieper op ingegaan zal worden, maar het is ook illustratief voor de persoonlijke ervaringen. Zelf nam ik tevens een interview af van een negentienjarig Israëlijsch meisje, dat volop haar dienstplicht aan het vervullen is en zij antwoordde op de vraag ‘Would you have gone to serve in the army if there was no conscription?’: ‘Yes definitely. I think it is part of our obligation to be part of this in order to help and support our country given the security issues Israel is dealing with.’⁷¹ Deze dualiteit tussen de invloed van het leger op persoonlijke ervaringen alsook op de maatschappij, maar met de nadruk op de belevenissen van Chamoetal en voor een stuk ook van de vader, was de opzet van Dikla Zeidlers documentaire *Mijn zusje, de soldaat*. Chamoetal was ‘best wel een idealistisch meisje’ die het leger naar eigen zeggen ‘vanbinnen

---

⁶⁸ Citaat van William Hazlitt.

⁶⁹ http://www.levyproductions.nl/index.php/levy_nl/archief/mijn-zusje-de-soldaat “geraadpleegd op 12 mei 2013”

⁷⁰ Dinka Zeidler over haar documentaire in het radio-interview ‘Interne Keuken’ op radio 1, 04 mei 2013.

⁷¹ Interview via e-mail afgenomen met Israëlijsch meisje dat dienst doet in de COGAT-unit: ‘The Coordinator of Government Activities in the Territories Unit (COGAT) is responsible for implementing the government's policy in Judea and Samaria and vis-à-vis the Gaza Strip. In addition, COGAT constitutes the civilian authority for residential zoning and infrastructure and is responsible for addressing the needs of Israeli communities in Judea and Samaria. [...]As part of its activities with the international community,COGAT facilitates the activities of international organizations active in Judea and Samaria and the Gaza Strip including in matters pertaining to infrastructure, education, health and housing projects and the implementation of humanitarian aid programs.’ zie ondermeer op de website van de IDF: <http://www.idf.il> “geraadpleegd op 13 mei 2013” en de website van de COGAT-eenheid zelf: <http://www.cogat.idf.il/894-en/Matpash.aspx> “geraadpleegd op 13 mei 2013”

uit wilde veranderen, op een humane manier de legerdienst doen.’⁷² Uiteindelijk belandde het achttienjarige meisje op de prestigieuze PR-dienst van de IDF. Twee weken later kon ze zich haar idealistische uitspraken niet meer herinneren. Op een gegeven moment laat Chamoetal in de documentaire vallen dat ze even gedacht had aan commandant worden van een gevechtseenheid. Dikla zegt hierover: ‘Het leek haar leuk, samen met iets bezig zijn, maar toen dacht ze: “dan heb ik ze leren vechten, dan komen ze thuis, hebben ze nare dingen gedaan die ik hen heb geleerd.” Ze heeft misschien tijdens haar diensttijd in totaal acht keer geschoten, het is niet zo dat ze het goed kan. Ze moest wel weten, stel dat de oorlog uitbreekt, wat ze kan doen.’⁷³

Vrouwen die in mannelijke rollen dienen, vormen een interessante groep omdat ze een ambigue positie in het leger hebben. Orna Sasson-Levy ondervond bij het interviewen van vrouwen met dergelijke militaire dienstjaren, dat zij vaak positief daarop terugblikten en hun ervaringen vatten ze samen als een periode waarin hun zelfbewustzijn en zelfzekerheid toenam. Ook het meisje dat ik interviewde, hoewel zij niet in een ‘mannelijke’ functie diende, haalde vooral positieve veranderingen in haar persoonlijkheid aan die ze aan het leger toeschrijft. ‘I think I changed positively. I have become more open to people, open to new experiences, open to other opinions. I am being less afraid or worried with dealing with challenges. I think more as a Group rather than an individual and becoming more independent person.’⁷⁴ In haar analyse ziet Orna Sasson-Levy drie strategieën die deze vrouwen voornamelijk hanteren in hun identiteitsconstructie, die allen draaien rond het mannelijke model van de gevechtssoldaat. Ten eerste imiteren ze de lichamelijke en discourspraktijken van de gevechtssoldaten. Dit uit zich in het taalgebruik, het dragen van een wapen, wat hen zo dicht mogelijk bij de hegemonische mannelijkheid van de gevechtssoldaat brengt, daarbij voorbijgaand aan de eigenlijke functie van wapens, namelijk doden.⁷⁵ Imitatie kan daarenboven een parodiërend potentieel hebben. Ten tweede distantiëren ze zich van ‘traditionele vrouwelijkheid’. De geïnterviewde vrouwen portretteerden zichzelf “as being able as a man, but, identifying with the army’s conceptions, she presents other women as

---

⁷² Chamoetal Zeidler en Dinkla Zeidler over Chamoetal in de documentaire ‘Mijn zusje, de soldaat’.

<http://www.hollanddoc.nl/kijk-luister/documentaire/m/mijn-zusje-de-soldaat.html?playurn=urn:vpro:media:program:24596721> “geraadpleegd op 9 mei 2013”

⁷³ Radio-interview ‘Interne Keuken’ en ‘Mijn zusje, de soldaat’

⁷⁴ Interview via e-mail afgenomen met Israëlish meisje dat dienst doet in de COGAT-unit

⁷⁵ SASSON-LEVY, Orna, “Feminism and military gender practices”, p. 450.

being generally weak and less able.”⁷⁶ Hierachter schuilt dus wederom een aanvaarding van de hegemonische mannelijkheid. Ten derde zullen ze seksuele intimidatie trivialisieren. De verhalen die onder dit thema vallen, werden door de vrouwen beschreven als grapjes of “just kidding” incidenten.⁷⁷ Dit terwijl Sasson-Levy zou verwachten dat vrouwen in mannelijke rollen net meer assertief zouden reageren op dergelijke voorvallen. Een van de belangrijke motieven voor hun reacties, is dat ze indien ze zich beledigd zouden voelen, ze in feite een slachtoffer worden en slachtoffers hebben geen plaats in het leger.⁷⁸ De redenen voor deze drie strategieën kunnen in twee perspectieven gevat worden. Volgens Sasson-Levy kan men enerzijds argumenteren dat ze het kunstmatige van normatieve genderconstructies onderstrepen en zo het daaruit voortvloeiende seksisme ondermijnen. Anderzijds zou men kunnen stellen dat het aannemen van deze mannelijke identiteitspraktijken eigenlijk een aanvaarding is van de mannelijke normen van het leger.⁷⁹

De religieuze vrouwen die het onderwerp vormen voor het onderzoek van Elisheva Rosman-Stolmann, komen net zoals de meeste vrouwen die in mannelijke rollen dienen, veelal uit de Azkenazische⁸⁰ middenklassen. Via hun studieprogramma hebben ze de mogelijkheid dat dit programma kan interveniëren in geval van nood. Het programma vormt daarom dus een netwerk en een vangnet. “Both students and their commanding officers agree that garin members enter the IDF far more critical of the military system than other female soldiers”.⁸¹ Doordat ze kunnen terugvallen op hun leraren hebben ze het gevoel dat ze elke situatie kunnen veranderen. Maar omdat ze vrijwillig aan het programma deelnemen, ziet Rosman-Stolmann bijkomend dat deze vrouwen ondermeer verantwoordelijkheid aanvaarden en toegewijd zijn aan hun werk. Ongeveer 69% van de nationaal-religieuze vrouwen stellen zich vrijwillig kandidaat.

Although most segments of Jewish Orthodoxy frown upon military service for women in general, some military positions are looked upon as a ‘lesser evil’. [...] The specific task of instructor is looked upon as more suitable for a young religious woman than

---

⁷⁶ SASSON-LEVY, Orna, “Feminism and military gender practices”, p. 452.

⁷⁷ Ibidem, p. 453.

⁷⁸ Ibidem, p. 455.

⁷⁹ Ibidem, p. 447.

⁸⁰ Azkenazische joden zijn joden met een Europese achtergrond.

⁸¹ ROSMAN-STOLLMAN, Elisheva, “Women of Valor: The Garin Program”, p. 166.

combat-oriented positions. This service preference explains the initial connection between the garin program and the IDF education corps.⁸²

Deze spanningen tussen legerdienst voor vrouwen en religieuze groepen kan ook tweeledig beschouwd worden. Rosman-Stollman leidt uit de organisatie van het garin programma een houding van de IDF af die vooral gericht is op compromissen sluiten en een (onderhandelde) inclusie van zoveel mogelijk bevolkingsgroepen vooropstelt. Haar analyse van het Israëliëse leger vindt eveneens weerklank in een aantal *personal stories* die de Engelstalige versie van de website van het IDF publiceert.

Looking back on her service, 2nd Lt. Lee has nothing but appreciation for Israel and the IDF. "My best friend in the army is Druze, and somehow he understands me better than anyone, and that's the amazing thing about the army," she said. "We grew up on opposite sides of the world, celebrating different holidays, speaking different languages, and eating different foods. There are so many differences and yet when we're together none of that stuff matters. It's ironic, but it's beautiful and it shows a lot about Israel and the IDF."⁸³

De vrouwen in het garin-programma omschreven hun militaire ervaringen, net zoals de vrouwen in mannelijke rollen van Sasson-Levy, in zeer positieve termen. Anderzijds kan gesteld worden dat deze vrouwen in traditionele rollen dienen en geweerd worden uit gevechtsrollen. Cynthia Enloe benadrukt daarenboven dat de positieve ervaringen van vele gemilitariseerde vrouwen, en de voordelen die ze eventueel eruit halen, het moeilijk maakt om een feministisch bondgenootschap te vormen om militarisering te stoppen of op z'n minst af te bouwen. 'those women [...] may see more, not less, militarization as the solution to their problems.'⁸⁴

De eventuele (beperkte) carrièremogelijkheden die vrouwen uitbouwen tijdens hun militaire dienstplicht, kunnen ze daarna niet verzilveren op de arbeidsmarkt of in het politieke wezen. Dit in tegenstelling tot mannen. Hanna Herzog benadrukt dat vrouwen niet kunnen doordringen in de hoogste regionen van het leger en dus uitgesloten zijn van wat in de Israëliëse politiek als de belangrijkste post aanschouwd wordt: Defensie.⁸⁵ Mannen met 'security experience' worden bovendien gepercipieerd als de beste kandidaten voor

---

⁸² ROSMAN-STOLLMAN, Elisheva, "Women of Valor: The Garin Program", p. 161.

⁸³ Website van het Israëliëse leger, Engelstalige versie: <http://www.idf.il/1283-18774-en/Dover.aspx>
"geraadpleegd op 2 juni 2013"

⁸⁴ ENLOE, Cynthia, *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*, p. 299.

⁸⁵ HERZOG, Hanna, "Homefront and Battlefield", p. 70.

managementfuncties. “The appointment of retired army officers as school principals reflects a similar tendency: [...] Women are thus excluded from the decision-making process even in ‘feminine realms.’”⁸⁶ Hierdoor geïnspireerd stelde ik enkele vragen in verband met carrièremogelijkheden van vrouwen binnen het leger en daarna aan het meisje dat diende in de COGAT-unit. Op de vraag ‘Did you ever encounter discrimination of any kind during service?’, antwoordde ze: ‘Not yet, but I do feel that there are discrimination in other units.’ Wat verder in het interview gaat de militaire alsnog verder in op de kwestie, ook met persoonlijke voorbeelden.

Men and women are not equal in the army. This starts from the moment they enrol in the army. Men are serving 3 years while women serve 2 years. This can affect the types of jobs (not talking about fighting jobs) women are given because of this issue. I know a woman that was considered to a job position and the man who was also considered to the same position got it at the end because he is serving more time in the army. As a result, she got a less desirable job. Another example, when I came to my base I noticed that women are given to do kitchen tasks twice a month and men are given guarding tasks twice a months. I think this fact can show us that there are some traits of “women belong to the kitchen” convention. When I came to the base they just assumed without asking it is acceptable for me to be in the kitchen instead of guarding.⁸⁷

Het leek me bovendien interessant om poolshoogte te nemen van wat het COGAT-unit meisje vond van het idee van vrouwen op de post van minister van Defensie in Israël, gezien de aangehaalde beperkingen op de politieke carrièremogelijkheden van vrouwen die blijven werken in het leger. In een eerste vraag wilde ik weten of ze gevechtservaring nodig achtte om het ambt van minister van Defensie te mogen vervullen, waarop ze antwoordde: ‘I think he/she can manage perfectly without combat experience. However they will need to have consultants that do know the experience when making choises.’⁸⁸ Vervolgens polste ik met de vraag ‘do you think a woman can be a good minister of Defence? (why (not)?)’, naar haar mening over vrouwen in beslissende functies omtrent veiligheidsproblemen en buitenlands beleid. ‘Yes!!’, luidde haar respons, ‘Women are not less capable than men in being in that position. I think society’s image on this issue is influencing too much and therefore we

---

⁸⁶ HERZOG, Hanna, “Homefront and Battlefield”, p. 71.

⁸⁷ Interview via e-mail afgenomen met Israëlish meisje dat dienst doet in de COGAT-unit

⁸⁸ Idem.

haven't seen yet a female figure as minister of defense.'⁸⁹ Hoe breed deze opinie door andere vrouwelijke (en mannelijke) Israëli's gedeeld wordt, weet ik niet. Haar verwijzing naar 'society's image on this issue' lijkt mij te duiden op het veiligheidsdiscours en misschien zelfs op de dominantie van militarisme in de maatschappij. In het laatste luik, dat de problematiek op een meer structureel niveau benadert, zal hier verder op ingegaan worden.

Dit wil echter niet zeggen dat voor elke man een dergelijk pad in de publieke sfeer is weggelegd. Orna Sasson-Levy en Rhoda Kanaaneh hebben de ervaringen van verschillende groepen mannen in het leger van naderbij bekeken. Orna Sasson-Levy gaat hierbij vooral focussen op mannelijke soldaten van Mizrachische origine⁹⁰ die veelal in blue collar jobs dienen, hoewel velen eerst ambieerden om gevechtssoldaat te worden. Mannen in "white collar jobs" zullen veelal een mannelijkheid construeren die de nadruk legt op hun managementkunde, wat een afzetting is tegen de hegemonische mannelijkheid, maar toch nog vruchten afwerpt in hun latere civiele carrière. De mannen in de "blue collar jobs" hebben die optie niet. Ze moeten ondergewaardeerde, maar fysiek veeleisende jobs doen die hen later op de arbeidsmarkt niet veel opleveren. Daarom zetten ze zich af tegen de notie dat militaire dienst in Israël noodzakelijk zou zijn om 'mannelijkheid' te verwerven, om man te worden.⁹¹ Ze construeren hun mannelijkheid aan de hand van hun verantwoordelijkheden ten aanzien van hun familie, en niet ten aanzien van hun staat. Gelijkaardige strategieën komen naar voren uit de interviews die Rhoda Kanaaneh deed met Palestijnse mannen die vrijwillig dienen in het leger. Gezien ook zij stuiten op glazen plafonds en de hegemonische mannelijkheid van gevechtssoldaat ver buiten hun bereik blijft en zij bijkomend hun keuze voor het leven als militair of ordehandhaver in een Israëlische instelling moeten verdedigen tegenover hun gemeenschap, zullen ze hun mannelijkheid eveneens construeren rond de familiale kring. De man is de kostwinner. De discoursen die hun critici hanteren, bestaan er vaak uit om hun keuze te bestempelen als een puberale daad. "Soldiers are widely perceived as needing the military to bolster their weak masculinities."⁹² Net als Sasson-Levy gaat zij in haar analyse kijken naar de invloed van de staat.

That Arab soldiers often cannot seem to shake the label of "duped boy" masculinity is influenced by the state's reluctance to turn soldiering and citizenship into a level playing field for Arabs and Jews and by its ongoing prioritization of constructing and

---

⁸⁹ Interview via e-mail afgenomen met Israëlisch meisje dat dienst doet in de COGAT-unit.

⁹⁰ joden met origine in het oosten: van het midden-oosten tot Azië.

⁹¹ SASSON-LEVY, Orna, "Constructing identities at the margins", p. 364.

⁹² KANAANEH, Rhoda, "Palestinian soldiers in the Israeli military", p. 263.

reconstructing its own Jewishness. Gender is one of the powerful ways in which soldiering and larger debates about assimilation get articulated and played out.⁹³

Hoewel Rosman-Stollman zich afzet tegen de bevindingen van auteurs die stellen dat er een militarisering van de samenleving en daar een vermaatschappelijking van de IDF tegenoverplaatst, heeft ze me niet geheel kunnen overtuigen. Dat verschillende groepen in het leger rond de hegemonische mannelijkheid identiteiten construeren met het oog op volwaardig burgerschap, maar hierin nooit volledig kunnen slagen, waardoor de sociale genderhiërarchie in stand gehouden wordt, wijst voor mij eerder op een militarisering van de samenleving. De staat heeft hierin een grote rol en het veiligheidsdiscours hanteert ze ter legitimatie van de bestaande orde.

Je bent niet als burger geboren, je wordt burger⁹⁴: de band tussen leger en maatschappij

Tijdens het radio-interview in het programma ‘Interne Keuken’, vertelde Dikla nog een opvallend verhaal:

Zowel mijn vader als mijn moeder hebben mijn zusje aangemoedigd. Tegen mij en mijn oudere zus, die beiden in Nederland wonen, hebben ze nooit gezegd: “we vinden het niet goed dat jullie niet in dienst gaan.” Maar toen mijn zusje in het leger ging, werd er een feest georganiseerd en zeiden familieleden: “wat goed dat je iets hebt gegeven aan het land.” Dan voelde ik me schuldig: ben ik dan niet goed? Heb ik niets bijgedragen aan het leger? Ben ik minder Israëli?⁹⁵

Dit fragment brengt intuïtief de sterke band tussen leger en maatschappij onder woorden, of anders gezegd: de relatie tussen militarisme en burgerschap die in Israël zeer prominent aanwezig is.

Een van de weinigen die niet akkoord gaat met de hypothese dat de maatschappij in Israël (nog steeds) gemilitariseerd is, is Elisheva Rosman-Stollman. Zoals reeds aangehaald, ziet zij veeleer een vermaatschappelijking van de IDF. Haar these overtuigt niet echt, waarbij ik zou willen verwijzen naar de argumentatie van Cynthia Enloe.

Enlisting conscripts is one way for a military to fill its ranks with the numbers of men it thinks it needs. Another means has been to deliberately create among men of certain racial and ethnic groups a sense that volunteer soldiering is somehow integral to their

---

⁹³ KANAANEH, Rhoda, “Palestinian soldiers in the Israeli military”, p. 271.

⁹⁴ Oorspronkelijk citaat: je bent niet als vrouw geboren, je wordt vrouw van Simone De Beauvoir. Met de afkomst van deze titel in het achterhoofd, stemt het tot nadenken over het volgende luik van de analyse.

⁹⁵ Radio-interview ‘Interne Keuken’

particular identity. If this call is aimed at the young men- and their parents- of an ethnic or racial group that is marginalized politically or economically, the appeal can weave together communal notions of manliness with desperate hopes for first class citizenship and career opportunities.⁹⁶

Ook uit de analyses van de vorige twee luiken komt naar voren dat de ‘hegemonische mannelijkheid’ van de gevechtssoldaat, de Nieuwe Jood, de spil is waarrond burgerschap in Israël draait. ‘yoking citizenship to military service has been a deliberate political enterprise [...]’⁹⁷

Cynthia Enloe haalt verder het beleid van de NAVO aan, waarna ik over wil gaan tot het kaderen van de relatie in Israël tussen de staat (en het beleid dat ze voert) en burgerschap in een vergelijkende context met andere landen.

Nearing the end of its first half century, NATO had begun to define militarized modernity partly in terms of its state members allowing at least a token number of women to serve in uniform. To insist on having an all-male military, in NATO eyes, was to be a not-quite-fully-modern military. Still, the Turkish military, like those other NATO forces who are reliant on conscription to fill their ranks (France, Germany, Italy) continues to depend on male-only conscription, thereby preserving a masculinised hold on its conception of militarized national citizenship⁹⁸

Een interessant uitgangspunt vormt daarvoor het verzamelwerk *Managing Diversity in the Armed Forces: experiences from nine countries* onder redactie van Joseph Soeters en Jan van der Meulen. ‘Diversity’ is volgens hen ‘not just another topic. Whether in terms of gender, ethnicity or yet another variable, core social identities are at stake, touching the basics of collective and individual selfdefining.’⁹⁹ Hoe een instituut omgaat met diversiteit, kan volgens hen niet los gezien worden van individuele identiteitsconstructie. Donna Winslow balt het idee kort maar krachtig samen, door te zeggen dat als legers gefocust blijven op gevecht en hiërarchie, het moeilijk zal blijken om diversiteit te promoten in de praktijk.¹⁰⁰

Voor Nederland leverden Rudy Richardson en Jolanda Bosch een bijdrage aan de verzamelbundel *Managing Diversity in the Armed Forces: experiences from nine countries*. De Nederlandse overheid werft al sinds 1946 vrouwen in het leger aan. In hun bevindingen

---

⁹⁶ ENLOE, Cynthia, *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women’s Lives*, p. 237.

⁹⁷ Ibidem, p. 246.

⁹⁸ Ibidem, p. 245.

⁹⁹ SOETERS Joseph, VAN DER MEULEN, Jan, *Managing Diversity in the Armed Forces*, p. 1.

¹⁰⁰ Ibidem, p. 4.

vermelden de twee auteurs, zoals ook Sasson-Levy het vraagstuk benadert, een onderscheid tussen het individueel- en groepsniveau ten opzichte van het organisatorisch niveau. Vrouwelijke militairen vonden het vaak niet problematisch om de enige vrouw in een groep collega's te zijn. De auteurs concluderen uit interviews wel dat ze zich ongemakkelijk voelen als ze extra aandacht krijgen omdat ze vrouw zijn. 'Some respondents do not even experience the Dutch Armed Forces as male-dominated.'¹⁰¹ De ervaringen waarvan de geïnterviewden gewag maken kunnen dus als ambigu bestempeld worden. Vrouwen proberen zich te bewijzen in fysieke proeven om te tonen dat ze evengoed over doorzettingsvermogen beschikken. 'self-induced physically overload by military women'¹⁰² wordt trouwens genoemd als een van de hoofdredenen waarom vrouwen het Nederlandse leger verlaten. Vrouwen gaven soms ook aan dat ze bij de ontplooiing in andere landen negatieve reacties kregen van buitenlandse mannelijke collega's, in enkele gevallen zelfs van collega's van Nederlandse eenheden.

Het was eveneens een kanttekening die Coralie Coopman maakte, een kapitein-commandant van het Belgisch leger die ik interviewde. 'Voor vrouwen is het niet altijd evident om naar bepaalde regio's te gaan.'¹⁰³ Ze haalde Afghanistan aan ter illustratie. Vrouwelijke militairen die lesgeven aan Afghanen, dat lag moeilijker voor die mannen. 'Among NATO countries, Belgium began to recruit women in her armed forces rather late, i.e. in 1975, the international year of women, for enlisted personnel and in 1977 for officers.'¹⁰⁴ In het voorjaar van 2013 werd nog een rapport uitgebracht over vrouwen in het Belgische leger.¹⁰⁵ Minister van Defensie Pieter De Crem gaf hierbij cijfers bij waaruit bleek dat er niet zoveel vrouwen in de hoogste functies zitten. Ook van Luitenant-generaal Guido Andries nam ik een interview af en volgens hem is het slechts een kwestie van tijd vooraleer meer vrouwen hogere functies zullen bekleden.¹⁰⁶ Een recente aanstelling is bijvoorbeeld het benoemen van Luitenant Kolonel de Brabander tot tussenpersoon tussen de VN en het detachement in Libanon.¹⁰⁷ Bij het nader beschouwen van cijfergegevens uit het Belgische

---

¹⁰¹ SOETERS Joseph, VAN DER MEULEN, Jan, *Managing Diversity in the Armed Forces*, p. 144.

¹⁰² Ibidem p. 143. Andere redenen waren: ,unrealistic expectations about the job in the future; lack of supervision in the first job; rigid attitude of the personnel managers towards initiatives of personnel to develop their own careers.

¹⁰³ Interview met Kapitein-commandant Coralie Coopman, Burcht, mei 2013.

¹⁰⁴ SOETERS Joseph, VAN DER MEULEN, Jan, *Managing Diversity in the Armed Forces*, p. 110.

¹⁰⁵ <http://www.deredactie.be/cm/vrtnieuws/binnenland/1.1576293> "geraadpleegd op 10 mei 2013"

¹⁰⁶ Interview met Luitenant-generaal Guido Andries, Edegem, mei 2013.

¹⁰⁷ Interview met kapitein-commandant Coralie Coopman, Burcht, mei 2013.

leger, blijkt dat vooral de Medische Dienst bij vrouwen populair is.¹⁰⁸ Dit is voornamelijk, aldus Kapitein-commandant Coralie Coopman, een weerspiegeling van de maatschappij. In civiele ziekenhuizen zijn ook vaak meer vrouwen dan mannen te vinden.¹⁰⁹ Werkt de band tussen leger en maatschappij in België dan in de andere richting, vergeleken met Israël? ‘In Israël is de situatie anders’, vertelt Luitenant-generaal Guido Andries, ‘het overleven van de staat Israël staat daar op het spel en defensie speelt een cruciale rol. Elke Israëliische burger is ervan overtuigd dat het leger een vitale rol speelt voor de staat.’¹¹⁰ Verder heeft het naar verluidt te maken met het ‘veiligheidsgevoel’, waar ik verder voor Israël nog meer in detail op zal ingaan. ‘De perceptie van de dreiging is in België van een gans ander niveau’ vervolgt Luitenant-generaal Guido Andries, ‘onze territoriale integriteit wordt niet bedreigd. Het is bijvoorbeeld zelfs moeilijk om uit te leggen aan de man in de straat waarom we in Afghanistan zitten of in Mali. Ook op budgettair vlak speelt dit.’¹¹¹ Dit suggereert dat de band tussen leger en maatschappij in België eerder omgekeerd werkt en in die zin dat het leger meer afhankelijk is van de maatschappij en al zeker niet in sterke mate verbonden is met burgerschap. Door de opschorting van de dienstplicht in 1993 is die band die er voorheen meer automatisch was tegenwoordig veel minder vanzelfsprekend, maar ze is wel nodig. Kapitein-commandant Coralie Coopman maakte gelijkaardige opmerkingen. Meermaals omschreef ze het Belgische leger als een weerspiegeling van de maatschappij. Bovendien vertelde ze dat mensen vaak vergeten dat het Belgische leger zelfs nuttig kan zijn. ‘Neem nu het voorbeeld van het treinongeval in Wetteren. Dan zien de mensen: “Oh ja, we hebben nog een leger. Dit doet het Belgische leger dus ook”.’¹¹²

De laatste opmerking van kapitein-commandant Coralie Coopman staat in schril contrast met de situatie in de Israëliische staat. In Israël is de band tussen leger en maatschappij dus sterker en is het vooral het leger dat invloed uitoefent op de maatschappij. Er zijn dus gradatieverschillen in de relaties tussen leger en maatschappij, wat mijns inziens niet altijd even sterk naar buiten komt bij een vergelijking van het Israëliische met het Amerikaanse leger.

---

¹⁰⁸ Cijfergegevens die wederom door luitenant-generaal Guido Andries voor mij verzameld zijn.

¹⁰⁹ Interview met kapitein-commandant Coralie Coopman, Burcht, mei 2013.

¹¹⁰ Interview met Luitenant-generaal Guido Andries, Edegem, mei 2013.

¹¹¹ Idem.

¹¹² Interview met kapitein-commandant Coralie Coopman, Burcht, mei 2013. Met het treinongeval in Wetteren (België) doelt ze op het ongeval van voorjaar 2013 waarbij gevaarlijke chemische stoffen vrijkwamen en vele inwoners geëvacueerd moesten worden.

Generally speaking, militaries in different countries vary in the extent to which their recruitment and assignment of personnel reflects ethnic/class inequalities in the base population. But military establishments also vary in the degree to which they expedite convertibility- that is, the ability of groups to convert the power they acquire within and owing to, military service into valuable social positions in the civilian sphere.¹¹³

Luitenant-generaal Guido Andries verwees al naar het overleven van de staat Israël en de bedreiging daarvan. En zoals ik reeds aangaf bij de uiteenzetting van de concepten, versterkt het veiligheidsdiscours de band tussen leger en maatschappij. Ook het meisje van de COGAT-unit haalde dit aspect aan in een van haar antwoorden: ‘In my country I think it is crucial to have conscription instead of a professional army. Even though there are many advantages to a professional army, Israel is not in the position to have this kind of army. The security problems it is having, is requiring us to have a massive work force in order to stand against the existing threats.’¹¹⁴

Mary Fainsod Katzenstein gaat in haar boek in op feministisch activisme binnen instellingen, waarbij ze het Amerikaanse leger en de Kerk in het vizier neemt. ‘In the context of feminism more generally, what military women seek is more liberal or conservative than radical.’¹¹⁵ Wat voor haar een positieve evolutie lijkt te zijn binnen het Amerikaanse leger wat de positie van vrouwen betreft, lijkt niet toepasbaar in Israël. Auteurs als Orna Sasson-Levy en Cynthia Enloe, zoals eerder in dit artikel reeds uiteengezet, geven aan dat wat voor militaire vrouwen op individueel niveau hun positie in het leger lijkt te versterken, dit nog niet perse veranderingen op macroniveau teweegbrengt. De vergelijkende uitwaaiende onderdelen van zowel andere legers, alsook de betrekking van de ervaringen van mannelijke soldaten leiden tot dit punt waarop de verzamelde puzzelstukken in elkaar gepast moeten worden. De militarisering in Israël heeft een impact op hoe vrouwen die hun dienstplicht vervullen hun identiteit construeren ten aanzien van het hegemonische mannelijkheidsideaal. Meer nog, schijnbare overwinningen zoals het ‘Alice-Millerproces’ genereren in het licht van burgerschap nog geen echte gelijkheid. Want burgerschap is niet zomaar voor iedereen toegankelijk, of toch zeker niet volwaardig burgerschap. De mannelijke joodse soldaat is het hegemonische mannelijkheidsideaal en tevens wordt de dienstplicht in Israël gezien als een essentieel onderdeel van het leven, een plicht ten aanzien van de staat in ruil voor burgerschap. ‘The process of militarization is intricately tied to the state. It is often the state

---

¹¹³ LEVY, Yagil, “Militarizing Inequality: A Conceptual Framework”, p. 875.

¹¹⁴ Interview via e-mail afgenomen met Israëlisch meisje dat dienst doet in de COGAT-unit

¹¹⁵ KATZENSTEIN, Mary Fainsod, *Faithful and Fearless*, p. 47.

that is the major champion of militarization and militaristic values in a society'¹¹⁶, vindt Nicole Detraz. Hanna Herzog merkt eveneens op dat het veiligheidsdiscours of het veiligheidsprobleem het kader vormt voor het leven in Israël. "Security", volgens Herzog, 'has a powerful cultural resonance in Israel. It is thus, accessible and amenable to mobilization in order to justify social reality, policy decisions and/or indecisions.'¹¹⁷ Tekenend hiervoor is bijvoorbeeld het protest van veel vrouwen tegen een verkorting of afschaffing van militaire dienstplicht voor vrouwen. Die dienstplicht is voor hen de basis voor gendergelijkheid. Nog een teken aan de wand, zo observeert Herzog, is dat 'more people are employed per capita by the Israeli military and the security sector than in any other country, and Israel also has the world's highest per capita security expenditure.'¹¹⁸ Wat deze auteur de schaduw van de bedreiging van de veiligheid noemt, zorgt ervoor dat vrouwen vooral geacht worden om traditionele, ondersteunende rollen te vervullen, om moeders te zijn van de soldaten en om ervoor te zorgen dat de mannen hun centrale rol als verdedigers en gevechtssoldaten kunnen uitvoeren.

Michel Warschawski is een auteur die opzoek is gegaan naar de wortels voor het voortwoekerende militarisme in de Israëlische maatschappij. Hij staat stil bij de evoluties en de gevolgen. Wat al onderhuids zinderde in Israël de afgelopen decennia, is na het falen van de 'Camp-Davidakkoorden' in 2000 tot volle uiting gekomen. De gehele Palestijnse bevolking werd volgens Warschawski hierna gedemoniseerd. Soldaten werden vervolgens harder. Incidenten werden normaliteit en waren niet langer geïsoleerde gevallen van een klein aantal sadistische soldaten.¹¹⁹

Once Israel's institutions, and specifically the army, had to give an accounting, had some norms of conduct and a certain conception of respect for laws and human dignity – all that is disappearing. These changes would not have been possible without a qualitative shift in the society's dominant discourse, as expressed not only by political leaders but also by the opinion makers, the media, the universities, and court rulings and verdicts.¹²⁰

In de laatste twee decennia voor Camp David had het Israëlische leger heel wat aan aanzien ingeboet. Maar politieke leiders, zoals Ariel Sharon, wilden terug naar de situatie van 1948,

---

¹¹⁶ DETRAZ, Nicole, *International Security and Gender*, p. 27.

¹¹⁷ HERZOG, Hanna, "Homefront and Battlefront", p. 64.

¹¹⁸ Ibidem, p. 71.

¹¹⁹ WARSCHAWSKI, Michel, *Toward an open tomb*, p. 29.

¹²⁰ Ibidem, p. 33.

toen de staat gesticht werd. Het falen van de Camp-David-akkoorden bood de kans om hiervoor een breed draagvlak te genereren. Het leger kreeg opnieuw een beter imago in de publieke opinie. ‘The demand to serve in combat units [...] exceeds the supply of available slots.’¹²¹ Het resultaat was meer dan ooit dat ‘according to the current Israeli consensus, security is an absolute imperative that justifies every crime as well as every sacrifice.’¹²² Die terugkeer naar 1948 is niet alleen een kwestie van beleid en militaire tactieken, maar valt ook te detecteren in verschillende andere domeinen van de Israëliëse samenleving. De observaties van Warschawski kunnen benaderd worden met in het achterhoofd de ideeën over ‘veiligheid’ en ‘verveiliging’ van Buzan, Weaver en De Wilde en reflecteren bovendien Enloe’s opvattingen over de militarisering van de maatschappij. De militarisering, die ingrijpend is en toch niet altijd zichtbaar, omdat mensen het zelf normaal vinden. Verveiliging, omdat de bedreigingen die Israël ondervindt, door de politiek, alsook door de media en een groot aandeel van de publieke opinie, gepercipieerd worden als zijnde van die aard dat uitzonderlijke maatregelen nodig zijn. Het lijkt paradoxaal om de woorden uitzonderlijk en normaal te gebruiken om te proberen een fenomeen te vatten. Michel Warschawski beschrijft de situatie als volgt:

The attacks in Israeli cities have necessitated security measures that are a constant feature of daily life. Police checks and checkpoints have become a permanent reality in Israel. The police presence in towns and on the highways is massive. Armed guards watch over movie theatres and department stores, schools and restaurants, bars and buses. [...] The most surprising thing is that people adapt to these omnipresent security measures as if it were a natural phenomenon, and to a large extent as if it were expected.[...] in a state of war, those who are in charge of security have more and more power.¹²³

In dergelijke situatie verwondert het niet dat veel vrouwen hun deelname aan het legerdienst belangrijk achten. In een gemilitariseerde maatschappij wordt ook burgerschap verbonden aan het leger. Daaruit volgt dat dit instituut veel zeggenschap heeft. Of, zoals Dafna N. Izraeli de paradox verheldert: ‘There is a paradoxical aspect to women’s military service in Israel. In a nation that prides itself as being the only country in the world where women, like men, are conscripted – seemingly the mark of gender equality – the military is a major force for the production and reproduction of men’s domination in society. The institution designated to

---

¹²¹ WARSCHAWSKI, Michel, *Toward an open tomb*, p. 38.

¹²² Ibidem, p. 52.

¹²³ Ibidem, p. 62-63.

symbolize and exemplify women's partnership in the national collective is, in effect, an agent of women's marginalization.'¹²⁴

conclusie

Mijn grootouders waren fruitkwekers en een verhaal dat mijn grootvader vertelde doet me zowel denken aan het verloop van dit onderzoek, als aan de inhoud ervan. Op een dag kwamen academici een lezing geven aan de fruitkwekers uit de omgeving. Ze hadden een theoretische analyse uitgewerkt, inclusief tekeningen, waardoor bomen op zo'n manier gesnoeid zouden worden, dat het 'optimaal vruchten zou afwerpen'. Op papier zag dit er erg mooi uit, maar toen de boeren hun boomgaarden betraden, snoeischaar in de hand, merkten ze dat geen enkele boom nog maar van in de verte op de boom van de tekening leek.

Zo kan er een discrepantie vastgesteld worden tussen de individuele ervaringen van vrouwen en de structurele ongelijkheid die in de IDF sluimert. 'Chamoetals beste vriendinnen komen uit het leger, dus zij had best een fijne tijd. Ze weet zeker dat ze niemand heeft gedood. Dit maakt het makkelijker. Het was een leuke studententijd', vat Dikla Zeidler, de documentairemaakster de legerdienst van haar zusje samen.¹²⁵ De diensttijd maakt dus een normaal onderdeel uit van het leven van de Israëliische jongeren. Het liberale feministische standpunt wordt in mijn ogen mooi gevat in de woorden van het meisje van de COGAT-unit: 'The army is mostly composed of men figures and therefore it hard to say the army is not a men's World. Even thought, the ideal situation should be that it is for both females as men!' Maar vanuit het radicaal feministisch perspectief betekent gelijke wettelijke toegang nog geen echte gelijkheid tussen man en vrouw. Vrouwen in Israël hebben in de praktijk geen toegang tot al de functies in het Israëliische leger, wat ook daarna gevolgen heeft. In de politiek en ook in het bedrijfsleven worden mannen met militaire ervaring hoog in het vaandel gedragen. Zelfs vrouwen met een dergelijke militaire carrière, kunnen deze met moeite in hun latere beroepsleven verzilveren. Cijfergegevens suggereren anderzijds een grote deelname van vrouwen in het Israëliische leger, meer functies worden opengesteld en veel vrouwen (en ook mannen) vinden dat de dienstplicht hoort bij het leven in Israël en bovendien een positieve invloed heeft gehad op hen als individu. Het lijken paradoxen, maar als structuur heeft het leger grote invloed op de Israëli's, via de 'verveiliging' van het voortbestaan van de staat. Een militarisering van de maatschappij dus, die ingrijpt in de sociale orde en deze tegelijk

---

¹²⁴ IZRAELI, Dafna N., "Paradoxes of Women service", p. 204.

¹²⁵ Radio-interview 'Interne Keuken' en 'Mijn zusje, de soldaat'

weerspiegelt, bestendigt en versterkt. Het ideaal van de mannelijke joodse gevechtssoldaat staat voorop en daaraan wordt het burgerschap gekoppeld. Betty Friedan schrijft in haar *The Feminine Mystique* dat er van vrouwen in Israël meer verwacht wordt dan slechts huisvrouwen zijn, maar het geeft alsnog geen toegang tot volwaardig burgerschap.

Dit is niet alleen problematisch voor vrouwen. Invloeden vanuit black feminism brengen in mijn ogen nog belangrijke aspecten aan bod in de vooral radicaal feministische bevindingen, met name dat ook mannen van lagere sociale klassen, minderheden als de Druzen, Bedoeïenen en Palestijnen hun identiteiten opbouwen volgens of in verzet tegen het hegemonische mannelijkheidsideaal. De Israëlische gevechtssoldaat is de spilfiguur in de maatschappij in Israël. In sommige andere landen, zoals België kan het leger eveneens als een weerspiegeling van de maatschappij bestempeld worden. Maar de verhoudingen liggen enigszins anders. De band met burgerschap is veel minder sterk en niet causaal. Sterker nog, de geïnterviewde Belgische militairen gaven aan dat het leger in België slechts een klein maatschappelijk draagvlak kent. Burgers stellen het nut ervan in vraag.

‘Feminism is best thought of as a large umbrella term which contains a range of subcategories. In other words, there are a great many feminisms. What holds them together is the goal of revealing and challenging widespread inequality in society.’¹²⁶ De meeste auteurs die dit onderwerp benaderd hebben, kunnen ondanks de nuanceverschillen en hun uiteenlopende meningen wel ergens onder de vlag van het feminisme overeenkomsten vinden. Ze stellen de sociale stratificatie in Israël in vraag, brengen aan de oppervlakte hoe vrouwen (en andere groepen) in het leger en bij uitbreiding de gemilitariseerde maatschappij hierop reageren en of ze door hun protest ook op structureel niveau dingen kunnen veranderen. Het punt dat de meningen verbindt, is tegelijk het punt waar de auteurs uit elkaar gaan. Allen zijn ze geëngageerd om de militarisering aan de kaak te stellen, maar de ene auteur lijkt optimistischer dan de andere. Elisheva Rosman-Stolmann beargumenteert net dat de IDF vermaatschappelijkt en probeert de zeer verscheiden bevolkingsgroepen in haar gelederen te incorporeren. Via haar onderzoeksgroep van religieuze vrouwen is de inclusie van minderheden als Druzen en Bedoeïenen een zaak van onderhandeling, waarbij het Israëlische leger goed op weg is. De meest pessimistische visie is die van Michel Warschawski, die een zieke maatschappij observeert, waar het leger en geweld veel te hoog in het vaandel gedragen worden en gevoed worden vanuit het leger zelf, de media en het onderwijs. Bij Rosman-Stolmann zijn het vooral individuele ervaringen die aan bod komt, terwijl Warschawski eerder

---

¹²⁶ DETRAZ, Nicole, *International security and gender*, p. 2.

naar het structurele geheel kijkt. Deze visies liggen zeer ver uit elkaar, maar in mijn ogen bieden de andere analyses mogelijkheden tot verzoening. De radicaal-feministische benaderingen, zoals o.a. Orna Sasson-Levy gehanteerd heeft, koppelen de individuele ervaringen, die ook zeer positief kunnen zijn aan het structurele niveau. Daarbij stuiten ze op een tegenstelling. De strategieën die vrouwen tijdens hun persoonlijke dienstjaren hanteren, veranderen nog niet dat het hegemonische mannelijkheidsideaal van de mannelijke joodse gevechtssoldaat onttroond wordt, integendeel.

Zoals bovenstaande conclusies reeds aangeven, vind ik het interessant en nuttig om comparatieve perspectieven in een onderzoek in te brengen. Dit kan helpen om tegelijk een onderwerp te kaderen en te verdiepen. Ik heb verschillende vrouwen vergeleken, vrouwen tegenover andere minderheden of verschillende sociale klassen geanalyseerd, het Israëliëse leger in het licht van andere legers bekeken, maar uiteraard zijn er nog veel mogelijkheden tot verder onderzoek. Het is een complex verhaal met verschillende facetten en het heeft duidelijk al menig onderzoeker geïnspireerd, met veel boeken, artikels en verzamelbundels als gevolg. Juist omdat het zo'n veelzijdig onderwerp is, kan ik me niet van het gevoel ontdoen, dat er nog veel interessante aspecten aan bod hadden kunnen komen in dit artikel. Ik zal proberen hier een opsomming van te geven, hoewel er wellicht nog zaken zijn die me nu als zand tussen de vingers glippen. Een verdere mogelijkheid tot onderzoek zou bijvoorbeeld kunnen vertrekken vanuit de regio, het midden-oosten. Hanna Herzog bijvoorbeeld vergelijkt de situatie van Israëliëse vrouwen met Palestijnse vrouwen en hoe het dominante discours van veiligheid beiden sterk beïnvloedt in het leven. Zaken als seksueel misbruik, zijn gevoelige onderwerpen en eender waar, in eender welk domein moeilijk te interpreteren. Het is vanuit feministisch oogpunt toch belangrijk om ook dergelijke vormen van discriminatie onder de loep te nemen, maar het zou me helaas in dit artikel te ver brengen.

Feministen, zoals eerder aangegeven, benaderen elk onderwerp dat ze onder de loep nemen met een geëngageerde blik. Ze willen zaken aan de kaak stellen en liefst veranderen of op z'n minst veranderd zien worden. Individueel reageren al de besproken groepen wel tegen het hegemonische mannelijkheidsideaal, maar dat neemt niet weg dat het nog altijd overeind blijft. Cynthia Enloe acht het belangrijk dat militarisering aan kracht en invloed inboet. Maar, zoals Warschawski observeerde, 'with an educational system whose mission has become militarizing society and with omnipresent police surveillance'¹²⁷, waar moet dan het begin gevonden worden om de militarisering te stoppen? Met een jeugd die onderwezen wordt met

---

¹²⁷ WARSCHAWSKI, Michel, *Toward an open tomb*, p. 64.

het idee dat de veiligheid existentieel bedreigd wordt, die vervolgens allen opgeroepen worden tot de legerdienst. De legerdienst die vervolgens nog sterk nazindert in hun verdere civiele leven. Dit alles leidt tot de paradoxale, of op z'n minst niet voor de handliggende denkpiste dat er vrede nodig is voor een mentaliteitsverandering en dat er een mentaliteitsverandering nodig is voor vrede. En volgens Warschawski is Israël meer dan ooit tevoren, na het mislukken van de Camp-Davidakkoorden, hiervan verwijderd.

Vredesbewegingen, zoals Vrouwen in het Zwart, ijveren voor de demilitarisering en bij mijn eigen bezoek aan Israël hoorde ik van initiatieven als gemengde scholen met Israëlische en Palestijnse kinderen. Hoewel deze initiatieven geen meerderheid vormen in Israël, is het een positieve zaak, dat ze andere stemmen laten horen. Afsluiten doe ik met het verhaal van Korporaal Eleanor Joseph. Zij was de eerste vrouwelijke Israëlich-Arabische paracommando. Dus een vrouw uit een minderheidsgroep die een gevechtspositie bekleedt, op individueel vlak is dit een positief scenario. Deze vrouw heeft toegang tot het leger, maar dit zou tenslotte geen voorwaarde mogen zijn om volledig burgerschap te kunnen bekomen.

You must educate the young to hate the war.

Virginia Woolf, feministe, interbellum.

Literatuur en bronnen:

Literatuur:

ABICHT, Ludo, *Israël-Palestina: de essentie*, Luster, Antwerpen, 2009.

BELL, Diane, KLEIN, Renate (red.), *Radically speaking: feminism reclaimed*, Spinifex Press, North Melbourne, 1996.

BOURDIEU, Pierre, *Distinction: a Social Critique of the Judgement of Taste*, Routledge, Abingdon, 2010.

BURK, James, "Citizenship Status and Military Service: The Quest for Inclusion by Minorities and Conscientious Objectors.", *Armed Forces and Society*, 1995, vol.21, p. 503-529.

BUZAN, Barry, WAEVER, Ole, DE WILDE, Jaap, *Security: a new framework for analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder & London, 1998.

DETRAZ, Nicole, *International Security and Gender*, Polity Press, Cambridge, 2012.

EISENSTEIN, Zillah R., *The female body and the law*, University of California Press, London/Berkeley/Los Angeles, 1988.

ENLOE, Cynthia, *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*, University of California Press, Berkeley, 2000.

FUCHS, Esther (ed.), *Israeli Women's Studies: a Reader*, Rutgers University Press, New Jersey, 2005.

FRIEDAN, Betty, *The Feminine Mystique*, Penguin Books, 1972.

HERZOG, Hanna, "Homefront and Battlefield: The status of Jewish and Palestinian Women in Israel", *Israel Studies*, vol. 3, iss.1, 31 March 1998.

IZRAELI, Dafna N., "Paradoxes of women's service in the Israel Defense Forces", in: MAMAN, Daniyyèl, BEN-URI, Eyal, ROSENHEK, Zeev (red.), *Military, State and Society: theoretical and comparative perspectives*, Transaction Publishers, New Brunswick/New Jersey, 2001.

KANAANEH, Rhoda, "Boys or Men? Duped or 'Made'? Palestinian Soldiers in the Israeli Military", *American Ethnologist*, 2005, vol. 32, n°2, p. 260-275.

KATZENSTEIN, Mary Fainsod, *Faithful and Fearless: Moving Feminist Protest inside the Church and the Military*, Princeton University Press, Chichester/New Jersey, 1998.

LEVY, Yagil, "Militarizing Inequality: A Conceptual Framework", *Theory and Society*, 1998, vol. 27, p. 873-904.

LOMSKY-FEDER, Edna and BEN-ARI, Eyal, "From the 'People in Uniform' to 'Different Uniforms for the People': Professionalism, Diversity, and the Israeli Defense Forces" P. 157-86 in *Managing Diversity in the Armed Forces: Experiences from Nine Countries*, edited by Joseph Soeters and Jan van der Meulen, Tilburg University Press, Tilburg, 1999.

MACKINNON, Catharine A., *Toward a feminist theory of the state*, Harvard University Press, USA, 1989.

MANIGART, Philippe, "Diversity in the Belgian armed forces", p. 105-126 in *Managing Diversity in the Armed Forces: Experiences from Nine Countries*, edited by Joseph Soeters and Jan van der Meulen, Tilburg University Press, Tilburg, 1999.

PARREIN, Pieter-Jan, *Women: Warriors for Israel? De band tussen leger en maatschappij*, focus paper van het studiecentrum voor Veiligheid en Defensie, september 2010.

RICHARDSON, Rudy, BOSCH, Jolanda, "The Diversity Climate in the Dutch Armed Forces", p. 126-156 in *Managing Diversity in the Armed Forces: Experiences from Nine*

Countries, edited by Joseph Soeters and Jan van der Meulen, Tilburg University Press, Tilburg, 1999.

ROSMAN-STOLLMAN, Elisheva, "Women of Valor: The Garin Program and the Israel Defense Forces", *Israel Studies*, summer 2009, vol.14, iss. 2, p. 158-177.

SASSON-LEVY, Orna, "constructing identities at the margins: masculinities and citizenship in the Israeli Army", *Sociological Quarterly*, summer 2002, p. 370.

SASSON-LEVY, Orna, "Feminism and Military Gender Practices: Israeli Women in "Masculine Roles"", *Sociological Inquiry*, August 2003, vol. 73, iss. 3, p. 440-465.

SASSON-LEVY, Orna, "Research on Gender and the Military in Israel: From a Gendered Organization to Inequality Regimes", *Israel Studies Review*, 2011, vol.26, iss. 2, p. 73-98.

SERED, Susan, *What makes women sick? Maternity, modesty, and militarism in Israeli society*, University Press of New England, Waltham, 2000, p. 74.

SEWELL, William H., "A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation", *American Journal of Sociology*, 1992, vol.98, p. 1-29.

SPIRO, Melford E., *Gender and Culture, kibbutz women revisited*, Transaction Publishers, New Jersey, 2009.

WARSCHAWSKI, Michel, *Toward an open tomb*, Monthly review press, New York, 2004.

WOOLF, Virginia, *Three Guineas*, The Hogarth Press, Londen, 1977.

Bronnen:

Websites:

“De Redactie”, nieuwswebsite. <http://www.deredactie.be/cm/vrtnieuws/binnenland/1.1576293>, geraadpleegd op 10 mei 2013.

“Rosadoc”, Website van Rosadoc.

http://www.rosadoc.be/joomla/index.php/het_geheugen/het_geheugen_in_thema_s/feminisme_en_stromingen.html, geraadpleegd op 10 mei 2013.

http://www.rosadoc.be/joomla/index.php/het_geheugen/het_geheugen_in_thema_s/black_feminism.html, geraadpleegd op 10 mei 2013.

“documentaire: mijn zusje, de soldaat”, Website Hollandoc met documentaires.

<http://www.hollandoc.nl/kijk-luister/documentaire/m/mijn-zusje-de-soldaat.html?playurn=urn:vpro:media:program:24596721>, geraadpleegd op 9 mei 2013.

“Liberal feminism”, website Stanford encyclopedia of Philosophy.

<http://plato.stanford.edu/entries/feminism-liberal/>, geraadpleegd op 13 mei 2013.

“Levy productions”, website van filmmaker en producent Gideon Levy.

http://www.levyproductions.nl/index.php/levy_nl/archief/mijn-zusje-de-soldaat, geraadpleegd op 12 mei 2013.

“Israeli Defence Forces”, website van het Israëlische leger, Engelstalige versie.

<http://www.idf.il>, geraadpleegd op 13 mei 2013.

“COGAT”, website van de Cogat-eenheid.

<http://www.cogat.idf.il/894-en/Matpash.aspx>, geraadpleegd op 13 mei 2013.

Interviews en audiovisuele bronnen:

Interview met Luitenant-generaal Guido Andries, Edegem, mei 2013.

Interview met kapitein-commandant Coralie Coopman, Burcht, mei 2013.

Radio-interview 'Interne Keuken' met Dinkla Zeidler, radio 1, mei 2013.